

Tarpgeneracinė parama apsirūpinant būstu Lietuvoje

RASA INDRILIŪNAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas tarpgeneracinės paramos vaidmuo apsirūpinant gyvenamuoju būstu. Pastaraisiais dešimtmečiais daugelyje Europos Sąjungos šalių būsto politika gana sparčiai kinta tiek dėl finansų krizės padarinių, tiek ir dėl besitraukiančios gerovės valstybės keliamų iššūkių. Augantis privataus būsto sektorius, mažėjanti valstybės parama būstui, darbo rinkos kaita bei demografiniai visuomenės pokyčiai lemia, kad apsirūpinti būstu jaunesniųjų kartų atstovams tampa vis sudėtingiau. Tyrėjai vieningai sutinka, kad vyresniosios generacijos būsto sektoriuje buvo labiau privilegijuotos, turėdamos geresnes galimybes apsirūpinti gyvenamuoju būstu pigesniame būsto sektoriuje arba, Lietuvos atveju, jį privatizuojant. Gi šiandien būsto rinkoje debiutuojantys jaunesniųjų kartų atstovai dažniau susiduria su pažeidžiamumu siekiant būsto nuosavybės, todėl šis sektorius tyrėjų yra įvardijamas vienu iš generacinių skirtumų ir potencialių nelygybių generatorių. Tyrimai rodo, kad būsto valdos forma, kurioje reziduoja tėvų šeima, turi reikšmingą įtaką jų teikiamos materialinės paramos suaugusiems vaikams galimybėms. Disponavimas būsto nuosavybe įprastai leidžia akumuliuoti gyvenimo eigoje sukauptą gerovę, vaikams suteikiant lengvesnę prieigą prie būsto nuosavybės. Neturintiems tėvų ar kitų artimų asmenų paramos jauniems namų ūkiams, kokybiško būsto ir juo labiau būsto nuosavybės, prieinamumo galimybė itin susiaurėja. Šiuo požiūriu tarpgeneracinis kokybiško būsto ir ypač būsto nuosavybės perleidimas gali būti suvokiamas kaip socialinio ir ekonominio statuso perdavimo išraiška, kuri, esant nevienodoms finansinėms galimybėms, reprodukuoja ir net gilina socialinę nelygybę visuomenėje. Remiantis 2018–2019 m. atlikto kokybinio tyrimo su 1970–1985 m. kohortos atstovais duomenimis, straipsnyje siekiama atskleisti šeimos paramos apsirūpinant būstu motyvus ir praktikas.

Reikšminiai žodžiai: tarpgeneracinė parama, materialinė parama, kartos, būsto politika, apsirūpinimas būstu, būsto valda, būsto nuosavybė.

Įvadas

Demografinės visuomenės kaitos tendencijos, tokios kaip spartus Vakarų visuomenių senėjimas, struktūriniai šeimos instituto pokyčiai, tyrėjus skatina atsigręžti į tarpgeneracinius santykius ir jų raišką, tarpgeneracinio kartų

solidarumo ir paramos tinklų klausimus bei skirtingų kartų atstovų patiriamus iššūkius. Jonathanas Whiteas (2013) teigia, kad šiandienos visuomenių patiriamas socialines problemas galima įvardinti kaip „kartų problemas“, t. y. skirtingų kartų atstovai susiduria su skirtingais konflikto šaltiniais gerovės, apsirūpinimo būstu, užimtumo srityse. Žvelgiant iš visuomenės perspektyvos, šeima šiandien tampa viena iš esminių struktūrų, kuriai deleguojamos įvairių sričių – sveikatos priežiūros, ekonominės bei socialinės globos sistemų funkcijos, ir kurių pastarosios, patirdamos visuomenės kaitos padarinius, nebėra pajėgios tinkamai atlikti. Šių iššūkių fone šeimos susiduria su išaugusiais lūkesčiais jų atžvilgiu ir nerimu dėl turimų galimybių paremti menčiau pajėgiančius savimi pasirūpinti šeimos narius.

Apsirūpinimas gyvenamuoju būstu – vienas iš esminių asmens poreikių ir reikšmingas kriterijus apibrėžiant asmens savarankiškumą, t. y. apsigyvenimą atskirai nuo tėvų šeimos (Filandri, Bertolini 2016). Pastarąjį dešimtmetį būsto politikos ir apsirūpinimo kokybišku gyvenamuoju būstu galimybių klausimai sulaukia vis daugiau Vakarų šalių, taip pat ir Lietuvos tyrėjų dėmesio, šiems procesams vis labiau komplikuojantis tiek dėl būsto sektorių stipriai palietusios finansų krizės, darbo rinkos kaitos bei su šiais pokyčiais susijusių iššūkių, tiek ir dėl demografinių visuomenės pokyčių. Kintant jaunimo perėjimo į suaugystę ciklui, t. y. palaiptui nykstant vadinamajam „linijiniam“ gyvenimo kelio modeliui, apibrėžiančiam tapimą suaugusiuoju per išsilavinimo įgijimą, darbinės karjeros pradžią, apsigyvenimą atskirai nuo tėvų šeimos bei partnerystės ir / ar šeimos kūrimą, pirmojo vaiko susilaukimą, palaiptui įsitvirtina „netiesinė“ jauno suaugusiojo gyvenimo kelio trajektorija, neturinti aiškių atskaitos taškų tarp atskirų gyvenimo įvykių (Clark, Mulder 2000; Calvert 2010). Globalūs darbo rinkos pokyčiai ir su jais siejamas nesaugaus užimtumo didėjimas, mažėjantis gerovės valstybės ir jos teikiamos apsaugos namų ūkiui vaidmuo, augančios nekilnojamo turto kainos lemia, kad privati būsto nuosavybė jauniems asmenims tampa vis sunkiau pasiekiamą (McKee 2012; Clapham et al. 2014). Šias tendencijas pagrindžia ir pastaruoju metu Jungtinėje Karalystėje, JAV stipriai išaugę jaunų būsto nuomininkų namų ūkių skaičiai (Lennartz et al. 2016; Filandri, Bertolini 2016). Tačiau tyrimai rodo, kad nepaisant sudėtingo prieinamumo, šalyse, kuriose dominuoja privati būsto nuosavybė, jaunų asmenų aspiracijos būsto nuosavybės atžvilgiu vis dėlto nėra sumažėjusios, todėl šioje situacijoje itin svarbi tėvų, šeimos ir jos turimų socialinių bei ekonominių išteklių reikšmė, kuri iš esmės ir apibrėžia jaunų suaugusiųjų galimybes būsto rinkoje (Lennartz, Helbrecht 2018). Vadinamasis individualias būsto karjeras įprastai ženklina du svarbūs etapai: išėjimas iš tėvų namų ir rezidentinės nepriklausomybės įgijimas bei – antrasis etapas – perėjimas į būsto nuosavybę (Beer et al. 2011). Tarpgeneracinė parama apsirūpinant būstu

dažniausiai reikšmingai susijusi su minėtomis būsto karjeromis, kurias žymi tokie esminiai asmens gyvenimo kelio įvykiai kaip darbo karjeros pradžia ar jo keitimas, šeiminių ryšių kūrimas, vaikų susilaukimas. Nors tarpgeneracinių perlaidų apsirūpinant būstu vaidmuo pastaruoju metu tampa itin reikšmingas, tačiau vis dėlto detalesnių šios srities tyrimų, apimančių ne tik gana instrumentinę perlaidų ir jų motyvų analizę, bet ir šiems pervedimams suteikiamas reikšmes bei šios pagalbos vaidmenį tarpgeneraciniams šeimos santykiams, nėra daug (Heath, Calvert 2013; Druta, Ronald 2017). Paramos tarp kartų ir savitarpio paramos turinio klausimai Lietuvoje pastarąjį dešimtmetį analizuojami gana aktyviai, tačiau tėvų pagalba vaikams apsirūpinant būstu išsamiai nebuvo tiriama, daugiau gilintasi į bendrąsias jaunimo apsirūpinimo būstu galimybes (Brazienė ir kt. 2018; Brazienė 2019). Analizuodami tarpgeneracinių santykių raišką, tyrėjai daugiau telkiasi ties pačia šios koncepcijos samprata bei santykius tarp kartų lemiančiais veiksniais ir jų motyvais (Gedvilaitė-Kordušienė 2009; 2011). Tarpgeneracinės funkcinės paramos reikšmę ir praktikas, taip pat normatyvinio solidarumo bei visuomenės kultūrinių nuostatų sąsajas, grindžiamas socialinės gerovės režimo tipais, plačiai analizavo Sigita Kraniauskienė (2013). Šeimos narių socialinės paramos saitus ir savitarpio pagalbos praktikų turinį, taip pat ir draugų, kaimynų bei kitų, giminytės ryšiais nesusijusių asmenų vaidmenį savitarpio pagalbai tyrė Vida Česnuitytė, Vida Kanopienė ir Sarmitė Mikulionienė (2014). Taip pat šalies mokslininkai analizavo senelių pagalbos anūkų priežiūroje praktikas (Kraniauskienė, Gedvilaitė-Kordušienė 2012), gilinosi į tarpgeneracinės pagalbos modelius vienoms vaikams auginančioms motinoms (Kuconytė-Būdelienė 2017).

Šiame straipsnyje siekiama aptarti tarpgeneracinės paramos apsirūpinant būstu sampratą ir jos raišką, šeimos turimos būsto nuosavybės reikšmę ir su ja susijusius galimybių skirtumus teikiant paramą suaugusiems vaikams. Straipsnyje pristatoma bendroji tarpgeneracinės paramos samprata, vėliau aptariamos tarpgeneracinės paramos apsirūpinant būstu praktikos ir jų raiška skirtingo socialinio ir ekonominio statuso šeimose. Trumpai apžvelgiami pagrindiniai Lietuvos būsto politikos bruožai, su kurių ypatumais reikšmingai susiję dabartinės vidurinėsios kartos (gim. 1970–1985 m.) ir jos tėvų šeimų apsirūpinimo gyvenamuoju būstu galimybių skirtumai. Teorinės išvalgos straipsnyje iliustruojamos empirine medžiaga: naudojantis biografiniais interviu su vidurinėsios kartos atstovais, siekiama atskleisti tarpgeneracinių paramos apsirūpinant būstu praktikų raišką, jų motyvus, identifikuoti šių praktikų ypatumus skirtingo socioekonominio statuso šeimose.

Tarpgeneracinės paramos samprata

Kintanti šeimos samprata, šeimos tinklų fragmentacija skatina daugiau dėmesio skirti ryšiams tarp kartų. Tarpgeneraciniai ryšiai šiuolaikinėje visuomenėje tampa vis reikšmingesni siekiant asmeninės gerovės, emocinės ir materialinės paramos. Tokios paramos motyvai mokslinėje literatūroje grindžiami tiek normatyvinėmis nuostatomis, siejamomis su teikiamos paramos apimtimi, tiek ir altruistiniu požiūriu (Silverstein, Parrott 1997). Tarpgeneraciniuose santykiuose paramos teikimas dažnai aiškinamas kartų solidarumo samprata, šeimos narių tarpusavio pagalbą įvardijant kaip kartų solidarumo raišką (Česnaitytė ir kt. 2014). Verno L. Bengstono (2001) pasiūlytas tarpgeneracinio solidarumo modelis apibrėžia skirtingus tėvų ir suaugusių vaikų tarpusavio santykių aspektus: normatyvinis solidarumas padeda paaiškinti vaikų ir tėvų tarpusavio elgesio normas bei lūkesčius, struktūrinis yra išreiškiamas per geografinį šeimos narių atstumą, bendravimo solidarumas apibrėžia šeimos narių ryšių palaikymą, jų dažnį ir būdus, artumo solidarumu apibrėžiami emociniai šeimos narių santykiai, o konsensuso solidarumas žymi šeimos narių nuomonių ir vertybinių orientacijų atitikimą (Bengston 2001). Šiame straipsnyje telkiamasi ties funkcinio kartų solidarumo koncepcija, kuri bendrąja prasme žymi kartų mainus skirtingų rūšių – instrumentine, emocije – parama. Svarbi ir kita šios paramos dedamoji – materialinė pagalba daiktais bei tiesioginėmis piniginėmis perlaidomis, kuri leidžia analizuoti ir pagalbos apsirūpinant būstu praktikas.

Retrospektyviu tarpgeneracinės paramos praktikų raiškos požiūriu gerovės valstybės teikiama socialinės apsaugos sistema Vakarų šalyse ženkliai prisidėjo prie socialinių santykių tarp skirtingų kartų šeimoje ir visuomenėje kaitos (Attias-Donfut et al. 2005). Pasak autoriaus, šie pokyčiai sąlygojo didesnę autonomiją tarp kartų, tiesioginių piniginių perlaidų šeimoje pokyčius, taip pat ir kartų konflikto mažėjimą. Vis dėlto, kaip rodo įvairūs tarpgeneracinės paramos šeimoje tyrimai, fiksuojantys tiesioginių piniginių perlaidų tarp šeimos narių praktikas, gerovės valstybės mechanizmai reikšmingai nesužalino socialinio kontrakto tarp kartų reikšmės. Šeimos santykių atsparumas puoselėjamas šeimos nariams didžiąja dalimi patiems sprendžiant kylančius finansinius ir socialinius iššūkius, komplementariai jų sprendimus papildant viešosios politikos siūlomomis priemonėmis. Šios praktikos vyksta abipusiai: tiek suaugusiems vaikams rūpinantis vyresnių tėvų priežiūra, emocinės paramos teikimu jiems, tiek vyresniųjų kartos atstovų priiimama anūkų priežiūra, emocije pagalba (Letablier 2018). Rosie Read ir Tatjana Thelen (2007) pažymi, kad posovietinių šalių specifika – perėjimas iš vieno režimo į kitą – lėmė tai, kad padidėjo neformalaus sektoriaus bei šeimos ir giminystės tinklų reikšmė. Pereinamosios gerovės

šalyse universalizmo principą pakeitus asmeninės atsakomybės ir savidraudos principams, sutinkama, kad čia tarpgeneracinis solidarumas yra stipresnis nei daugelyje ES šalių (Velladics et al. 2006). Viena vertus, tai galima sieti su istorine tradicija, kita vertus, posovietinėse šalyse, taigi ir Lietuvoje, skirtingai nei daugelyje Vakarų visuomenių, menčiau palaikomas formalizuotas institucinis solidarumas.

Pastebėtina, kad vertinant tarpgeneracinę materialinę paramą svarbu atsižvelgti į skirtingų kartų atstovų turimus nevienodus finansinius pajėgumus. Vakarų visuomenėse įžvelgiama tendencija, kad vadinamosios „kūdikių bumo“ kartos (gimusieji po Antrojo pasaulinio karo) atstovai sulaukė pensinio amžiaus pasižymi geresne finansine situacija ir šiuo atžvilgiu yra labiau autonomiški nei jų pirmtakai, ankstesniųjų kartų atstovai. Labiau pasiturintys seneliai dažniau teikia finansinę paramą, kai tuo tarpu mažiau pasiturinčiųjų parama dažniau apima paslaugų teikimą, ypač vaikų priežiūrą. Pastebėta, kad vadinamosios „kūdikių bumo“ kartos seneliai taip pat yra linkę teikti finansinę pagalbą savo suaugusiems anūkam, pastariesiems taip pat sulaukiant analogiškos pagalbos ir iš savo tėvų (Attias-Donfut et al. 2005). Kadangi šiandien rezidentinė autonomija nebūtinai reiškia ir ekonominę autonomiją, tėvų ir senelių parama apsirūpinant būstu ypač aktuali tampa vadinamosios dualistinės būsto sistemos šalyse, kuriose valstybė labai menkai dalyvauja privataus būsto sektoriaus reguliavime ir gyventojų apsirūpinimo būstu politikoje. Prie šių šalių grupės priskiriama ir Lietuva, kurios būsto politika grindžiama privataus apsirūpinimo būstu modeliu, o valstybės parama būstui įsigyti yra labai siauros apimties ir labiausiai orientuota į žemiausių pajamų grupių atstovus.

Tarpgeneracinės paramos apsirūpinant būstu ypatumai

Moksliniai tyrimai rodo nuolatinį būsto nuosavybės ir materialinių išteklių kaupimo reikšmės Vakarų visuomenėse augimą dar nuo XX a. vidurio. Ši situacija lemia ir išaugusią tėvų paramos jauniems suaugusiems, žengiantiems į būsto rinką, svarbą. Šeimos gyvenimo pokyčiai, tokie kaip padidėjęs ištuokų skaičius ir vienišų tėvų namų ūkių paplitimas, pačių namų ūkių kaita taip pat lėmė, kad didesne atrama tampa šeimos nariai, kurie negyvena tame pačiame namų ūkyje kaip branduolinė šeima (Mulder 2007). Nors, veikiant globalizacijai ir migracijos procesams Vakarų visuomenėse, šeimos vaidmuo rezidentiniams pasirinkimams palaipsniui mažėja, tačiau šiandienos individualizuotoje visuomenėje šeimos saitai išlieka itin reikšmingi ir netgi tampa vienais iš svarbiausių tarpgeneraciniuose santykiuose keičiantis įvairių rūšių parama, pinigineis perlaidomis ir daiktais (Bengtson 2001).

Būsto sektorius išskiriamas kaip vienas iš generacinių skirtumų ir potencialių nelygybių generatorių. Jungtinės Karalystės bei kitų šalių tyrėjai pastebi, kad, lyginant su šiandieninėmis kartomis, vyresnės generacijos buvo privilegijuotos geresnėmis galimybėmis apsirūpinti gyvenamuoju būstu perpardytame būsto sektoriuje. Jaunesnės kartos, priešingai, dažniau susiduria su pažeidžiamumu siekdamas įgyti būsto nuosavybę (Higgs, Gilleard 2010). Tarpgeneraciniai perlaidų, siejamų su būsto sektoriumi, tyrimai atskleidžia tiesioginį ryšį tarp tėvų būsto nuosavybės ir vaikams teikiamos paramos apsirūpinant būstu. Tėvų būsto nuosavybė lemia jų ekonominį pranašumą, padėdama jiems sutaupyti mažiau išleidžiant būsto išlaikymui ir akumuluotus ekonominius resursus vėliau perleidžiant vaikams, prisidedant prie jų apsirūpinimo būsto nuosavybe ar kompensuojant patiriamas finansines išlaidas būsto paskoloms ar kitiems finansiniams būsto įsigijimo mechanizmomams (Mulder, Smiths 2013). Tačiau ši praktika skatina būsto kainų infliaciją ir siaurina būsto nuosavybės teisės prieinamumą tiems asmenimis, kurie neturi konkrečios tėvų ar kitų asmenų, kuriais galėtų pasikliauti, paramos. Šiuo aspektu tarpgeneracinis kokybiško būsto ir ypač būsto nuosavybės perdavimas iš kartos į kartą reprodukuoja bei stiprina kartų nelygybę visuomenėje (Mulder 2007).

Tarpgeneracinis būsto nuosavybės perleidimas taip pat yra siejamas su socialinio ir ekonominio statuso perdavimo tarp kartų išraiška (Lersch, Luijckx 2015). Būsto nuosavybės preferencijos dažnai yra nulemiamos pirminės socializacijos metu – ji gali būti siejama tiek su šeimos vertybinėmis nuostatomis būsto atžvilgiu, tiek paveikta platesnio – šalies būsto politikos sektoriaus ir jame dominuojančių būsto formų – konteksto (Helderman, Mulder 2007; Lersch, Luijckx 2015). Pastebėta, kad tėvų skyrybos dažnai turi neigiamų pasekmių suaugusių vaikų socialiniam ekonominiam gyvenimo ciklui, taigi ir tarpgeneraciniam gerovės perdavimui šeimoje, prieigai prie būsto nuosavybės (Smits, Mulder 2008). Vaikai, kurių tėvai išsiskyrė iki jiems sulaukiant pilnametystės, rečiau sulaukia finansinės paramos ir būsto nuosavybei įgyti (Mulder, Smits 2013). Skyrybos šeimoje įprastai siejamos su rezidentinio mobilumo padidėjimu. Apsirūpinimą būstu įvardijant vienu iš pagrindinių namų ūkių gerovės komponentų, negatyvios su ištuoka siejamos pasekmės implikuoja menkesnius išsituokusių tėvų išteklius pagelbėti vaikams siekti būsto nuosavybės (Lennartz, Helbrecht 2018, 104). Geografinis tėvų ir vaikų namų ūkių artumas padeda kurti bendrą galimybių struktūrą ir platesnes kasdienės pagalbos praktikas prižiūrint vaikus ar vyresnius šeimos narius bei teikiant kitų formų paramą namų ūkyje. Geografinio atstumo tarp šeimos narių gyvenamosios vietos reikšmė senėjant visuomenei didėja, nes besitraukianti gerovės valstybė vis daugiau atsakomybių už vyresnių šeimos narių globą perduoda šeimai (Malmberg, Petterson 2007).

Geografiniu atžvilgiu arčiau gyvenantiems vaikams tėvai dažniau yra linkę perduoti žemės ar būsto nuosavybės teises, o esant dideliam tėvų ir vaikų geografiniam atstumui tarp vaikų ir tėvų, pastarieji dažniau vaikus remia finansiniais pervedimais (Tomassini et al. 2003). Tarp mažiau pasiturinčių namų ūkių paplitusi ir dar viena reikšminga tarpgeneracinės paramos būsto srityje praktika – tėvų ir vaikų šeimų korezidavimas. Ši paramos forma gali būti susijusi tiek su planuotais gyvenimo įvykiais – partneryste ar santuokos sudarymu, vaiko susilaukimu, tiek ir su tam tikrais nenumatytais gyvenimo epizodais, pavyzdžiui, partnerystės ar santuokos nutraukimu, kuomet, pasireiškiant vadinamajam „bumerango“ efektui, grįžtama gyventi pas tėvus. Pastebima, kad aukštesnes pajamas gaunantys tėvai panašiais atvejais vis dėlto yra labiau linkę suteikti vaikams nepriklausomybę, apmokėdami jų pragyvenimo išlaidas (Albertini et al. 2007).

Lietuvos būsto politika ir tarpgeneracinės nelygybės

Nors tyrimuose, analizuojančiuose tarpgeneracinės paramos raišką Lietuvoje, tėvų parama vaikams apsirūpinant būstu tiesiogiai nebuvo tiriama, tačiau bendresniuose jaunimo apsirūpinimo būstu praktikų Lietuvoje tyrimuose įvardintas itin reikšmingas tėvų šeimos vaidmuo siekiant būsto nuosavybės. Tokią situaciją lemia šalies būsto politikos raida, kurios vienas iš ryškiausių bruožų yra būsto politikos pertvarka Lietuvos nepriklausomybės pradžioje: iš planinės aprūpinimo būstu sistemos pereinant į rinkos mechanizmais grindžiamą apsirūpinimą būstu (Brazienė ir kt. 2018; Indriliūnaitė, Žilys 2018). Ši transformacija paskatino dualistinės būsto sistemos tipo, kuris pasižymi itin ribotu valstybės vaidmeniu apsirūpinimo būstu politikoje, įsitvirtinimą Lietuvoje ir kitose posovietinėse šalyse. Dualistinėje būsto sistemoje valstybės atsakomybės sritis orientuojama į vadinamąjį likutinį ir menkai išvystytą socialinio būsto sektorių. Privataus būsto sektoriuje valstybės reguliaciniai mechanizmai yra gana riboti, jis iš esmės kontroliuojamas pačių rinkos veikėjų. Dualistinė būsto sistema grindžiama savarankiško gyventojų apsirūpinimo būstu modeliu ir individualia atsakomybe už būsto poreikį (Brazienė ir kt. 2018, 93). Minėta šalies būsto politikos raida sukuria tarpgeneracinės nelygybės situaciją tarp kartų – tėvų, turėjusių lengvesnę prieigą prie būsto nuosavybės pereinamuoju laikotarpiu po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, ir jų vaikų (dabartinio jaunimo ir vidurinėsios kartos atstovų). Tėvų karta įgijo pranašumą, masinės būstų privatizacijos laikotarpiu galėdama pasinaudoti valstybės parama įsigyjant turimą būstą, o jų vaikai susiduria su liberalios būsto rinkos keliamais iššūkiais – rinkos diktuojamomis gyvenamojo būsto kainomis, ribojančiomis arba nukeliančiomis į ateitį būsto

nuosavybės įgijimą (Brazienė ir kt. 2018; Indriliūnaitė, Žilys 2018). Paminėtina, kad EU-SILC (2016) duomenimis, beveik 90 proc. Lietuvos gyventojų reziduoja privačiuose būstuose, o likusioji dalis, ypač didžiųjų šalies miestų gyventojai, renkasi privačią būsto nuomą, ir tik labai maža dalis – socialinio būsto sektorių. Sudėtingas būsto nuosavybės prieinamumas lemia sąlyginai nedidelės jaunų asmenų dalies galimybes savarankiškai siekti šios būsto valdos formos. Europos gyvenimo kokybės tyrimo duomenys patvirtina šias tendencijas: vyresni asmenys šalyje sudaro gerokai didesnę būsto savininkų dalį nei jauni ir vidurinėsios kartos Lietuvos gyventojai. Duomenys rodo pastaruoju laikotarpiu reikšmingai išaugusį 35–49 m. amžiaus asmenų įsitraukimą į finansinius mechanizmus būsto nuosavybei įgyti. Taip pat matomos šios kartos būsto savininkų būsto įsigijimo be paskolos mažėjimo tendencijos, lyginant su 2007 m. Stebimas ir augantis minėtos kartos atstovų, pasirinkusių privačios būsto nuomos sektorių, skaičius (žr. 1 lentelę).

1 LENTELĖ. BŪSTO NUOSAVYBĖS STATUSAS PAGAL AMŽIŲ LIETUVOJE, EUROPOS GYVENIMO KOKYBĖS TYRIMAS, 2007, 2016, %

	18–24 metų		25–34 metų		35–49 metų		50–64 metų		Vyresni nei 65 metų	
	2007 m.	2016 m.	2007 m.	2016 m.	2007 m.	2016 m.	2007 m.	2016 m.	2007 m.	2016 m.
Nuosavas būstas be paskolos	66 %	73 %	65 %	50 %	87 %	66 %	96 %	89 %	98 %	92 %
Nuosavas būstas su paskola	3 %	3 %	16 %	14 %	3 %	19 %	1 %	2 %	0 %	6 %
Socialinis būstas / nuomojamas iš savivaldybės būsto fondo	2 %	2 %	2 %	3 %	1 %	3 %	12 %	2 %	0 %	1 %
Nuomojamas būstas	28 %	12 %	12 %	27 %	5 %	8 %	1 %	4 %	0 %	0 %
Kita	1 %	10 %	5 %	6 %	3 %	4 %	0 %	3 %	1 %	1 %

Šaltinis. European Quality of Life Survey 2007, 2016 m.

Sudėtinga apsirūpinimo gyvenamuoju būstu situacija šalyje lemia ir gyvenimo sąlygų kokybės problemas. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2017 m. šalyje 89 proc. namų ūkių gyveno nuosavame būste, tačiau dažnai susidurdami su nekokybiško, t. y. perpildyto, būsto problema. Pasak tų pačių metų duomenų, 24 proc. gyventojų gyveno būste, kuriame asmeniui teko mažiau nei vienas kambarys (Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2017). Lietuvos statistikos departamento 2018 m. pabaigos duomenimis, palyginti su 2017 m. tuo pačiu laikotarpiu, gyvenamasis būstų fondas

šalyje padidėjo 0,4 proc. (6,4 tūkst. butų) (0,4 proc.) ir sudarė 1,5 mln. būstų, vis dėlto apsirūpinimo būstu problema šalyje lieka gana opi. Pastebėtina, kad sudėtingiausias kokybiško būsto prieinamumas žemesnes pajamas gaunantiems asmenims, taip pat jaunų šeimų ūkiams – dėl gana specifinių valstybės paramos būstui kriterijų, šios grupės dažniausiai negali pretenduoti į valstybės paramą bei patiria stiprų neapibrėžtumą ir nesaugumą gyvenamojo būsto atžvilgiu (Brazienė ir kt. 2018; Indriliūnaitė 2018).

Tyrimo metodologija

Straipsnyje pristatomų empirinių duomenų analizė grindžiama 52¹ biografinių interviu su įvairios socialinės klasės, išsilavinimo, šeiminio statuso, geografiniu ir namų ūkio sudėties atžvilgiu skirtingais vidurinėsios kartos (gim. 1970–1985 m.) atstovais: 16 vyrų ir 36 moterimis (detalesnės ir teminiu atžvilgiu reikšmingos imties charakteristikos pateikiamos 2 lentelėje), gavusiais materialinę tėvų paramą būstui įsigyti ar jį paveldėjusiais iš tėvų, duomenimis. Pastebėtina, kad tarpgeneracinės paramos apsirūpinant būstu praktikas iliustruojantys naratyvai dažniausiai buvo aptinkami tik aukštesnio socialinio ir ekonominio statuso tiriamųjų imtyje, kai žemesnio socialinio ir ekonominio sluoksnio tiriamųjų naratyvuose tėvų paramos būstui epizodai buvo gana reti.

- 1 Analizuojami interviu yra platesnės apimties tyrimo, vykdomo įgyvendinant mokslo tyrimų projektą „Šeimos, nelygybės ir demografiniai procesai“ (bendrai fin. Europos socialinio fondo (projekto Nr. 09.3.3-LMT-K-712-01-0020 pagal dotacijos sutartį su Lietuvos mokslo taryba (LMT LT)), dalis. Įgyvendinamo tyrimo metu siekiama įvertinti 1970–1985 m. kohortos, vadinamosios „natūralaus eksperimento“ kartos, aktyvųjį šeiminio gyvenimo etapą pradėjusios drastiškai kintančios visuomenės sąlygomis, šeiminio gyvenimo procesus ir nelygybių sistemos sąveikas. Buvo atlikti 88 interviu, naudotasi gana plačiu tyrimo instrumentu, kurio klausimų blokai apėmė šeimos istorijos ir jos modelio, ekonominio, socialinio ir kultūrinio kapitalo, šeimos gyvenimo stiliaus ir vaikų auklėjimo, religinio šeimos gyvenimo, subjektyvios savo šeimos pozicijos vertinimo, taip pat tėvų šeimos modelio ir gyvenimo modelio bei kitus klausimus. Šiai analizei atrinkti tik tie naratyvai, kuriuose plėtojamos tarpgeneracinės paramos apsirūpinant būstu temos.

2 LENTELĖ. ĪMTIES CHARAKTERISTIKOS

Gyvenamojo būsto tipas	Imtis	Išsilavinimas	Imtis	Gyvenamoji vieta	Imtis
Namas be paskolos	7	Aukštasis	40	Didmiestis	27
Namas su paskola	6	Profesinis	8	Miestas	8
Butas be paskolos	12	Vidurinis	4	Priemiestis	7
Butas su paskola	8			Miestelis	2
Paveldėtas butas / namas	5			Kaimas	8
Gyvena tėvų name kartu su tėvais	7				
Gyvena tėvų bute kartu su tėvais	2				
Būsto nuoma kartu su tėvais	1				
Būsto nuoma be tėvų	4				

Sudarant tiriamųjų imtį buvo taikoma kriterinė ir sniego gniūžtės metodo atranka, interviu su jais buvo atlikti 2018 m. – 2019 m. laikotarpiu. Vidutinė interviu trukmė – 1,45 h. Visi interviu buvo įrašomi ir vėliau transkribuojami. Siekiant išsaugoti konfidencialumą tiriamųjų vardai pakeisti. Interviu klausimų blokai, orientuoti į skirtingas šios kartos atstovų apsirūpinimo būstu galimybes ir praktikas, apėmė klausimus, skirtus biografinėi ir sociodemografinėi informacijai, taip pat vadinamosios būsto istorijos trajektorijų raišką, tėvų šeimos apsirūpinimo būstu strategijas. Aprėpiant individualųjį lygmenį, interviu metu siekta atskleisti vidurinėsios kartos atstovų galimybes apsirūpinti būstu šalyje ir šiai kartai teikiamos tėvų šeimos pagalbos būsto srityje raišką. Siekiant įvertinti patirčių įvairovę, sudarant imtį, kaip jau minėta, buvo pasirinkti skirtingi pagal socialinį ir ekonominį statusą, lytį ir gyvenamąją vietą informantai. Laikantis standartinių kokybinės duomenų analizės procedūrų (Kvale 1996; 2006), išanalizavus interviu duomenis, straipsnyje plačiau pristatomos tik dvi šios analizės metu išskirtos kategorijos, apimančios bendruosius tėvų šeimos materialinės ir finansinės paramos suaugusiems vaikams būsto srityje praktikas ir motyvus. Likusios kitos, čia neapartamos, analitinės kategorijos leistų braižyti individualias šios kartos atstovų būsto karjeras ir jas sieti su gyvenimo ciklo įvykiais ir tėvų šeimos paramos ypatumais skirtingais ciklo etapais.

Tarpgeneracinė parama apsirūpinant būstu Lietuvoje: paramos motyvai ir praktikos

Vyriausiųjų tiriamosios kartos atstovų savarankiškas debiutas būsto sektoriuje sutapo su intensyviais šio sektoriaus pertvarkos procesais, vykusiais Lietuvos nepriklausomybės pradžioje. Besiformuojantis naujas šalies būsto politikos modelis, pasižymintis išskirtinai liberaliais bruožais ir asmeninės atsakomybės už apsirūpinimą būstu delegavimu patiems gyventojams, lėmė išskirtinę tėvų šeimos paramos reikšmę apsirūpinant būstu. Ilgainiui auganti privataus būsto rinka išplėtė tiek pačių būstų pasiūlą, tiek ir inicijavo įvairių finansinių produktų (būsto paskolos, išperkamoji nuoma) sukūrimą, atverdama įvairesnes pasirinkimų galimybes apsirūpinant būstu, tačiau dėl menkų valstybės reguliacinių mechanizmų šioje srityje pastarieji iš esmės yra prieinami tik didesnių pajamų namų ūkiams. Minėtos būsto rinkos kaitos tendencijos atsispindi ir reprezentatyvios 34–48 m. amžiaus Lietuvos gyventojų apklausos² rezultatuose. Didžiausia jaunesniųjų vidurinėsios kartos atstovų (34–38 m. amžiaus asmenų (namų ūkių)) dalis nurodo, kad dabartinį gyvenamąjį būstą dažniau yra įsigiję paskolos, kuri dar yra gražinama, lėšomis – 37,0 proc. (N = 293). Taip pat didžiausia vyriausiųjų vidurinėsios kartos atstovų, 44–48 m. amžiaus grupės asmenų (namų ūkių), dalis pažymi, kad dabartinį gyvenamąjį būstą yra paveldėję iš tėvų, giminaičių ir artimųjų – 41,4 proc. (N = 312) (žr. 3 lentelę).

3 LENTELĖ. KAIP JŪS (JŪSŲ NAMŲ ŪKIS) ĮSIGIJOTE DABARTINĮ GYVENAMĄJĮ BŪSTĄ? (N = 2132)

Amžiaus grupė	Buvo paimta paskola, kuri dar yra gražinama	Buvo paimta paskola, kuri jau yra gražinta	Būstas buvo nupirkta iš karto sumokant visą kainą	Dovanotas ar paveldėtas iš tėvų, giminaičių ar artimųjų
34–38 m.	37,0 % (N = 293)	10,7 % (N = 85)	24,9 % (N = 197)	27,3 % (N = 216)
39–43 m.	27,6 % (N = 162)	15,5 % (N = 91)	22,8 % (N = 134)	34,1 % (N = 200)
44–48 m.	11,5 % (N = 87)	16,6 % (N = 125)	30,5 % (N = 230)	41,4 % (N = 312)

Egzistuoja statistiškai reikšminga priklausomybė ($\chi^2(6, N = 2132) = 141,399; p < 0,001$) ir statistiškai reikšmingas silpnas ryšys ($V = 0,182; p < 0,001$).

- 2 Reprezentatyvi 34–48 metų Lietuvos gyventojų apklausa (N = 3005) atlikta 2018–2019 m., įgyvendinant mokslo tyrimų projektą „Šeimos, nelygybės ir demografiniai procesai“ (bendrai fin. Europos socialinio fondo, projekto Nr. 09.3.3-LMT-K-712-01-0020 pagal dotacijos sutartį su Lietuvos mokslo taryba (LMT LT)).

Pastarosios tendencijos atliepia jau minėto Europos gyvenimo kokybės tyrimo duomenis, kad jaunesnio amžiaus būstų savininkai dažniau naudojami išoriniais finansiniais mechanizmais, būsto paskolomis, nei tiesiogine tėvų ar artimųjų parama būstu, kai vyresnio amžiaus būsto nuosavybės turėtojai, atvirkščiai, ją dažniau yra paveldėję ar gavę dovanų iš savo tėvų ar artimųjų.

Tarpgeneracinės paramos apsirūpinant būstu raiškos ir motyvų analizė atskleidė tyrime dalyvavusių vidurinėsios kartos atstovų individualių būsto kelio pasirinkimų įvairovę, kuriuos bendrąja prasme galima įvardinti kaip *chaotiškąsias* (Ford et al. 2002) būsto karjeras. Šias karjeras žymi įvairios trukmės korezidavimo su tėvais laikotarpiai (pavyzdžiui, iki ar po santuokos sudarymo, susilaukus vaikų), įsiterpanti nuoma privačiame būsto sektoriuje, taip pat ir trumpalaikės migracijos į užsienį epizodai, siekiant užsidirbti būstui, kurie dažnu atveju buvo preliudija link būsto nuosavybės arba gyvenimo sąlygų pagerinimo jau turimoje būsto nuosavybėje. Tokius būsto karjeros ypatumus galima sieti tiek su biografiniais gyvenimo įvykiais ir ekonominėmis bei socialinėmis namų ūkių galimybėmis, tiek ir su struktūrinėmis, būsto sektoriaus formuojamomis aplinkybėmis – sudėtinga būsto nuosavybės prieiga, privačios būsto nuomos nesaugumu. Analizuojant tiriamųjų įvardintą tėvų materialinės ir finansinės paramos vaidmenį skirtingais gyvenimo ir būsto karjeros etapais, kaip vieną reikšmingiausių galima išskirti pagalbą siekiant būsto nuosavybės. Šiai paramai būdingos (i) būsto nupirkimo, (ii) būsto padovanojimo, (iii) turimo būsto perleidimo tėvams įsigyjant kitą būstą ir (iiii) korezidavimo, suteikiant vaikams teises į būsto nuosavybę, praktikos (žr. 4 lentelė).

4 LENTELĖ. TĖVŲ MATERIALINĖS PARAMOS VAIKAMS – BŪSTO NUOSAVYBĖS PERDAVIMO BŪDAI

Būsto nupirkimas / perleidimas	
Būstas nuperkamas	<i>Tai man jie [tėvai] pasakė taip „išsirink kokį nori, mes tau ten nupirksim“, nes broliui tą butą paliko, o man kitą. Ir tada ten greitai, aš ten išsirinkau per vieną dieną ir viskas (Sandra 73, aukštasis, nuosavas butas be paskolos)</i>
	<i>Tiesiog [vyro] mama davė pinigų, sakė nusipirkit butelį kokį tai mažą. Pradžioj nusipirkom tą butelį ir gyvenom. (Laima 78, aukštasis, buto nuoma)</i>
Perleidžiamas būstas, tėvams persikraustant į kitą jų turimą būstą	<i>Kai man buvo 13 metų, mes atsikėlėm į X miestą ir mes gyvenom trijų kambarių bute su tėvais. Dar tais laikais, kai tuos butus dalindavo čia. Ir viskas, po to mano tėvai čia biški pabuvo ir vėl sugrįžo į kaimą ir tas butas taip ir buvo. (Sandra 73, aukštasis, nuosavas butas be paskolos)</i>
	<i>Tai bute gyvenom, paskui tėvai užleido savo namą, nes įsikraustė į savo namus, paskui mum padėjo naujus namus pasistatyt (Deimantė 83, aukštasis, nuosavas namas be paskolos)</i>
Būstas paveldimas	<i>T. O šitas namas, kuriame dabar gyvenate, jis tau priklauso, taip? I. Jo, čia yra tetulyčių namas. Dabar mano pilnai viskas. Dabar naman investuoti tik reikia. Matai, apšiūręs, apdailų dar niekur nėra. (Gražvydas 74, profesinis, nuosavas namas be paskolos)</i>

Būsto nupirkimo / padovanojimo ar jo perleidimo vaikams praktikos dažnesnės tiek miestų, tiek ir kaimų aukštesnio socialinio statuso tėvų šeimose, o parama suteikiant korezidavimo (apsigyvenimo pas tėvus arba tėvų apsigyvenimo vaikų namų ūkio būste) galimybę buvo dažnesnė žemesnio socialinio statuso bei vyresniųjų vidurinėsios kartos atstovų šeimose.

Tėvų materialinę paramą būstui galima įvardinti ir kaip vieną iš esminių sąlygų būsto karjeros pokyčiams, lydimiems arba, priešingai, inspiruotiems tiriamųjų įvardintų reikšmingų biografinių gyvenimo įvykių – partnerystės ar santuokos sudarymo, vaikų susilaukimo, santuokos nutraukimo. Tik gana nedidelė grupė tiriamųjų, išsiskirianti aukštesniu išsilavinimu ir didesnėmis pajamomis, įvardijo, kad įsigyjant ar išlaikant būstą tėvų bei artimųjų parama nebuvo reikalinga, tačiau savarankiško gyvenimo pradžioje – iki santuokos ar partnerystės, arba vienais pirmųjų santuokos metų – jie dažniausiai naudojami korezidavimo su tėvais galimybe (žr. 5 lentelė).

5 LENTELĖ. TĖVŲ MATERIALINĖS PARAMOS BŪSTUI IR REIKŠMINGŲ BIOGRAFINIŲ ĮVYKIŲ SĄSAJOS

Laikinas būsto suteikimas (korezidavimas)	
Prieš santuoką ir sudarius santuoką	T. Padraugavę kartu porą mėnesių įsikraustėt kartu gyventi pas vyro tėvus? I. Taip, pas vyro tėvus. <i>T. Ir tada ir likot susituokę, ir likot gyventi pas tėvus?</i> <i>Taip, susituokėm, likom gyventi. Tada kažkaip po truputį ieškojomės kažkur kitur, bet dar nelabai aktyviai. Tai paskui, kai gimė pirmas vaikas, tada labai aktyviai (juokiasi) pradėjom ieškotis, nes pasidarė tiesiog ankšta, ne vietos prasmė, bet tiesiog. Nu, mes labai jau pradėjom norėti atskirai gyventi. (Dovilė 80, aukštasis, namas su paskola)</i>
Sudarius santuoką	<i>Vyro tėvų bute ir mes ten gyvenom, dabar galvoju, kiek mes ten gyvenom, kol dukra pradėjo eiti... Jinai baigė pirmą klasę ir mes nusipirkom tada, pasiėmėm paskolą. (Justina 76, aukštasis, butas su paskola)</i>
Parama pirmajam būstui susilaukus vaikų	<i>O taip gavosi, kad mamos butą vieno kambario pardavėm, truputį dasidėjom ir dviejų nusipirkom. Čia kaip ir mamos ta pagalba, ta pradžia tokia. (Rita 72, aukštasis, butas su paskola)</i>
Parama po santuokos nutraukimo	<i>Nu gavosi taip, kad jisai buvo užstatęs labai daug, nes visokie verslai, tai viską pardavė, kiek įmanoma, tai ten nieko nebeliko <...>. Turėjo viską parduoti ir aš grįžau pas tėvus gyventi. <...> tėvai man užrašė butą, tai nereikia jokių paskolų. (Laima 73, aukštasis, paveldėtas butas)</i>
Epizodinė parama	
Būsto paskolos įmokų padengimas	<i>Anksčiau kažkaip tai tas stabilumas, ten butas tas, tėvai gi butą tą tuoj išmokėjo [paskolas] (Laima 73, aukštasis, paveldėtas butas)</i>
Nuomos padengimas	<i>Paskui nuomavomės butą kurį laiką, irgi čia padėjo tėvai, kažkiek padengdavo nuomos ir nu po to jau kai įsigijom, gyvenom savo...[bute]... (Dainius 86, aukštasis, namas su paskola)</i>

Atskirai išskirtinos vadinamosios netiesioginės arba vienkartinės, epizodinės perlaidos, prisidedant prie jau turimo būsto išlaikymo (apmokant ar prisidedant prie būsto mokesčių ar kredito įmokų, taip pat būsto remonto atveju) bei nefinansinė parama, susijusi su pagalba prižiūrint gyvenamąjį būstą, ir korezidavimo praktikos. Korezidavimo galimybė jauniems namų ūkiams leidžia ne tik optimizuoti namų ūkio išlaidas, bet ir padeda patenkinti individualiuosius, o ilgainiui neretai ir vaikų globos poreikius. Korezidavimas gali reikšti ir atvirkštinę situaciją – tėvų apsigyvenimą vaikų namų ūkyje. Ši forma pasirenkama tiek siekiant sutaupyti, tiek ir sprendžiant jau minėtus vaikų priežiūros poreikius arba naudojama kaip strategija susilaukus vaikų ir iškilus didesnio būsto poreikiui. Parduodami savo turimą būstą tėvai finansiškai prisideda prie bendro didesnio ploto būsto pirkimo. Nors tarpgeneracinę paramą analizuojantys autoriai šiuos motyvus dažnai grindžia altruistinėmis nuostatomis (Lennartz, Helbrecht 2018), mūsų šalies būsto rinkos kontekste ši parama vis dėlto gali būti inspiruota išskirtinai finansinių motyvų, ypač mažiau pasiturinčių namų ūkių atveju, taip leidžiant optimizuoti tiek tėvų, tiek ir vaikų namų ūkių išlaidas.

Apibendrinant vidurinėsios kartos tiriamųjų naratyvai apie tėvų paramą siekiant apsirūpinti būstu atliepia bendrąsias būsto nuosavybės, kaip saugiausios ir labiausiai pageidautinos būsto valdos, vertybines nuostatas. Jos, kaip rodo tyrimo rezultatai, reikšmingai palaikomos būsto pirkimo ar perleidimo praktikomis, tačiau pastarosios išskirtinai dominuoja aukštesnio socialinio ir ekonominio statuso šeimose. Žemesnio socioekonominio statuso šeimų atveju yra dažnesni vienkartinės materialinės paramos būsto išlaikymui atvejai ar korezidavimo praktikos. Panašias tendencijas tarpgeneracinės paramos būstui analizėje įžvelgia ir Jungtinės Karalystės, Italijos bei kitų šalių tyrėjai, kurie tėvų investicijas į vaikų būsto nuosavybę aukštesnio socioekonominio statuso šeimose grindžia ir strateginiais motyvais, kuomet, investuojant į nekilnojamąjį turtą, šeimoje paskirstomi turimi finansai bei išlaikomas turimas būsto nuosavybės statusas (Poggio 2008; Druta, Ronald 2017). Apibendrinant galima konstatuoti, kad nepaisant privačios būsto rinkos veikėjų siūlomų finansinių produktų, potencialiai sudarančių įvairesnes galimybes apsirūpinti būstu vidurinėsios kartos atstovams, lyginant su jų tėvų karta, pastarųjų prieinamumas ir jaunų namų ūkių galimybės įvykdyti finansinius įsipareigojimus (ypač žemesnio socialinio sluoksnio namų ūkiams) yra gana riboti. Todėl tarpgeneracinė parama išlieka viena iš esminių sąlygų jauniems ir vidurinėsios kartos namų ūkiams įsigyjant būstus, o skirtingos šios paramos teikimo formos ir galimybės reprodukuoja ir gilina apsirūpinimo būstu nelygybes visuomenėje.

Apibendrinimas

Gilinantį į tarpgeneracines paramos praktikas, šiame straipsnyje analizuota jų samprata, motyvai ir raiška vidurinėsios kartos atstovų apsirūpinimo būstu srityje. Struktūriniai pokyčiai ir demografiniai visuomenės kaitos procesai lemia, kad jaunesniųjų kartų atstovai yra priversti dėti vis didesnes pastangas siekdami patenkinti švietimo, sveikatos bei apsirūpinimo būstu poreikius. Tarpgeneracinės perlaidos tampa vis reikšmingesnės ir daugelyje Europos šalių sudaro vienus iš svarbiausių gerovės paramos šaltinių tarp tėvų ir jų suaugusių vaikų namų ūkių. Į šiuos paramos tinklus įsijungusios ir vyresniosios kartos (seneliai), materialiai, tiesioginėmis perlaidomis ir dovanomis ar suteikdami paveldėjimo galimybę, remia suaugusius vaikus ar anūkus (Kohli 1999). Kylančios nekilnojamo būsto kainos ir dažnai gana riboti valstybių reguliaciniai mechanizmai privačioje būsto rinkoje lemia, kad dabartinio jaunimo ir vidurinėsios kartos atstovų, skirtingai nei jų tėvų, būsto įsigijimui vis didesnę įtaką turi tėvų šeimos turimi ekonominiai ir socialiniai resursai (Isengard, Szydlak 2012; Lennartz, Helbrecht 2018). Būsto nuosavybės turėjimas ir jos perdavimas tarp kartų gana reikšmingai prisideda prie tarpgeneracinės nelygybės visuomenėje stiprinimo (Mulder 2007). Turima būsto nuosavybė šiandieninėje visuomenėje namų ūkiui suteikia vis daugiau išskirtinio pranašumo, kadangi leidžia ne tik mažiau išleisti būsto išlaidoms, bet gyvenimo eigoje akumuliuojant ekonominius resursus vėliau juos perleisti suaugusiems vaikams būsto nuosavybei ir autonomijai įgyti. Taigi materialinė tėvų parama apsirūpinant būstu jauniems ir vidurinėsios kartos namų ūkiams tampa pagrindiniu instrumentu ir viena iš esminių sąlygų formuojant būsto pokyčius skirtingais biografijos etapais ir siekiant paskutiniojo (aukščiausio) būsto karjeros etapo – būsto nuosavybės, kuri šiandien tampa ne tik fizinio, emocinio saugumo ir stabilumo, bet ir socialinio statuso simboliu (Lennartz et al. 2016). Šios tendencijos ypač ryškios moderniose Vakarų Europos būsto sistemose, pasižyminčiose privačios būsto nuosavybės dominavimu ir šios būsto formos skatinimu. Moderni Lietuvos būsto sistema taip pat yra aiškiai orientuota į privačios būsto nuosavybės formos dominavimą, kur reikšmingai palaikoma būsto, kaip investicinio gyvenimo ciklo projekto, samprata, skatinanti šeimos resursų telkimo ir tarpgeneracinių paveldėjimo ir paramos praktikų raišką jos įgyvendinimui. Visgi siekti būsto nuosavybės ilgalaikėje perspektyvoje tampa vis sudėtingiau ir brangiau – ypač tiems jaunosios ir vidurinėsios kartos namų ūkiams, kurių tėvai užima žemesnę socialinę ir ekonominę poziciją bei negali tiesiogiai prisidėti prie šio projekto arba paramą teikia tik epizodiškai. Apibendrinant galima konstatuoti, kad Vakarų visuomenėse didėjant bendrajai gerovės nelygybei, tarpgeneracinės paramos galimybių apsirūpinimo

būstu srityje skirtumai – ypač dualistinėse ir į privačią būsto nuosavybę, kaip pagrindinę ir siektiną būsto valdos formą orientuotose būsto sistemose, tampa vis reikšmingesni bei reprodukuojantys būsto nelygybes, o kartu ir bendrąsias socialinių ir ekonominių nelygybių sistemas visuomenėje.

Padėka

Šis straipsnis parengtas įgyvendinant projektą „Šeimos, nelygybės ir demografiniai procesai“, kuris bendrai finansuotas iš Europos socialinio fondo lėšų (projekto Nr. 09.3.3-LMT-K-712-01-0020 pagal dotacijos sutartį su Lietuvos mokslo taryba (LMT LT)).

Literatūra

- Albertini, M., Kohli, M., Vogel, C. 2007. “Intergenerational Transfers of Time and Money in European Families: Common Patterns-Different Regimes?” *Journal of European Social Policy* 17(4): 319–334.
- Attias-Donfut, C., Ogg, J., Wolff, F.-C. 2005. “European Patterns of Intergenerational Financial and Time Transfers.” *European Journal of Ageing* 2(3): 161–173.
- Beer, A., Faulkner, D., Paris, C., 2011. *Housing Transitions through the Life Course: Aspirations, Needs and Policy*. Policy Press.
- Bengtson, Vern. L. 2001. “The Burgess Award Lecture: Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds.” *Journal of Marriage and the Family* 63(1): 1–16.
- Brazenė, R. 2019. „Lietuvos jaunimo apsirūpinimas būstu: patirtys ir požiūriai.“ *Filosofija. Sociologija* 30(2): 108–115.
- Brazenė, R., Žilys, A., Indriliūnaitė, R., Mikutavičienė, I. 2018. *Jaunimas ir būstas Lietuvoje: skirtingos galimybės, trajektorijos ir iššūkiai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Calvert, E. 2010. “Young People’s Housing Transitions in Context.” Centre for Population Change Working Paper 8. ESRC Centre for Population Change. School of Social Sciences. University of Southampton.
- Česnuitytė, V., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. 2014. *Lietuvos šeima: socialinių sątyų perspektyva*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
- Clapham, D., Mackie, P., Orfors, S., Thomas, I., Buckley, K. 2014. “The Housing Pathways of Young People in the UK.” *Environment and Planning A: Economy and Space* 46(8): 2016–2031.
- Clark, W. A., Mulder, C. H. 2000. “Leaving Home and Entering the Housing Market.” *Environment and Planning* 32: 1657–1671.
- Druta, O., Ronald, R. 2017. “Young Adults’ Pathways into Homeownership and the Negotiation of Intra-Family Support: A Home, the Ideal Gift.” *Sociology* 51(4): 783–799.

- European Quality of Life Survey 2007*. Prieiga internete: <https://www.eurofound.europa.eu/data/european-quality-of-life-survey-2007> [žiūrėta 2019 11 05].
- European Quality of Life Survey 2016*. Prieiga internete: <https://bit.ly/2WVHprR> [žiūrėta 2019 11 05].
- Filandri, M., Bertolini, S. 2016. "Young People and Home Ownership in Europe." *International Journal of Housing Policy* 16: 144–164.
- Ford, J., Rugg, J., Burrows, R. 2002. "Conceptualising the Contemporary Role of Housing in the Transition to Adult Life in England." *Urban Studies* 39(13): 24–55.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. 2009. „Trys tarpgeneracinių santykių koncepcijos ir jų kritiniai atgarsiai.“ *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1(24): 145–158.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. 2011. "Motives of Intergeneration Support in Lithuania." *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas* 2(1): 79–94.
- Gyvenamasis būstų fondas*. Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=6373089>. [žiūrėta 2019 11 05].
- Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos*. 2017. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
- Heath, S., Calvert, E. 2013. "Gifts, Loans and Intergenerational Support for Young Adults." *Sociology*, 47(6): 1120–1135.
- Helderman, A., Mulder, C. 2007. "Intergenerational Transmission of Homeownership: The Roles of Gifts and Continuities in Housing Market Characteristics." *Urban Studies* 44(2): 231–247.
- Higgs, P., Gilleard, C. 2010. "Generational Conflict, Consumption and the Ageing Welfare State in the United Kingdom." *Ageing and Society* 30(8): 1439–1451.
- Indriliūnaitė, R., Žilys, A. 2018. „Lietuvos būsto politikos keliama iššūkiu jaunimui privačioje būsto valdoje.“ *Viešojo politika ir administravimas* 17(3): 454–469.
- Isengard, B., Szydlik, M. 2012. "Living apart (or) together? Coresidence of Elderly Parents and their Adult Children in Europe." *Research on Aging* 34(4): 449–474.
- Kohli, M. 1999. "Private and Public Transfers Between Generations: Linking the Family and the State." *European Societies* 1: 81–104.
- Kraniauskienė, S. 2013. „Normatyvinis ir funkcinis kartų solidarumas Lietuvoje.“ *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1(32): 89–121.
- Kraniauskienė, S., Gedvilaitė-Kordušienė, M. 2012. „Kartų solidarumas Lietuvoje: anūku priežiūros įtaka senelių gerovei.“ *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2(31): 239–264.
- Kuconytė-Būdelienė, D. 2017. „Vienos vaikus auginančios motinos ir tarpgeneracinės paramos modeliai Lietuvoje.“ *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 8(1): 35–53.
- Kvale, S. 1996. *Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kvale, S. 2006. "Dominance Through Interviews and Dialogues." *Qualitative Inquiry* 12(3): 480–500.
- Lennartz, C., Arundel, R., Ronald, R. 2016. "Younger Adults and Homeownership in Europe Through the Global Financial Crisis." *Population, Space and Place* 22(8): 823–835.

- Lennartz, C., Helbrecht, I. 2018. "The Housing Careers of Younger Adults and Intergenerational Support in Germany's 'Society of Renters'." *Housing Studies* 33(2): 317–336.
- Lersch, P. M., Luijckx, R. 2015. "Intergenerational Transmission of Homeownership in Europe: Revisiting the Socialisation Hypothesis." *Social Science Research* 49: 327–342.
- Letablier, M. T. (2018). "Family Change, Intergenerational Relations and Policy Development in Contemporary France." *Contemporary Social Science* 1–14.
- Malmberg, G. and Petterson, A. 2007. "Distance to Elderly Parents: Analyses of Swedish Register Data." *Demographic Research* 17(23): 679–704.
- McKee, K. 2012. "Young People, Homeownership and Future Welfare." *Housing Studies* 27(6): 853–862.
- Mulder, C. H., Smits, A. 2013. "Inter-Generational Ties, Financial Transfers and Home-Ownership Support." *Journal of Housing and the Built Environment* 28(1): 95–112.
- Mulder, C. H. 2007. "The Family Context and Residential Choice: A Challenge for new Research." *Population, Space and Place* 13(4): 265–278.
- Poggio, T. 2008. *The Housing Pillar of the Mediterranean Welfare Regime: Family, State and Market in the Social Production of Home Ownership in Italy*. IENHR Working Group Paper. Prieiga internete: <https://pdfs.semanticscholar.org/a4c2/2048ce8f9db7eb17915172c423ad98a2ce57.pdf> [žiūrėta 2019 11 05].
- Read, R., Thelen, T. 2007. "Social Security and Care after Socialism: Reconfigurations of Public and Private." *Focaal* 50: 3–18.
- Silverstein, M., Parrott, T. M. 1997. "Attitudes toward Public Support of the Elderly: Does Early Involvement with Grandparents Moderate Generational Tensions?" *Research on Aging* 19(1): 108–132.
- Smits, A., Mulder, C. H. 2008. "Family Dynamics and First-time Homeownership." *Housing Studies* 23(6): 917–933.
- Tomassini, C., Wolf, D. A., Rosina, A. 2003. "Parental Housing Assistance and Parent-Child Proximity in Italy." *Journal of Marriage and Family* 65(3): 700–715.
- Velladics, K., Henkens, K., Van Dalen, H. P. 2006. "Do Different Welfare States Engender Different Policy Preferences? Opinions on Pension Reforms in Eastern and Western Europe." *Ageing and Society* 26(3): 475–495.
- White, J. 2013. "Thinking generations." *The British Journal of Sociology* 64(2): 216–247.

Gauta 2019 09 03

Priimta 2019 11 08

RASA INDRILIŪNAITĖ

Intergenerational Support in Self-provision of Housing in Lithuania

Summary

The article analyzes the role of the intergenerational support in self-provision of housing in Lithuania. Changes within last decades in the field of housing policy in many Western European countries are associated with both the effects of the financial crisis that this sector suffered and the challenges posed by a shrinking welfare state. This situation as well as processes associated with changes in the labor market and demographic changes complicated the issue of self-provision of housing for representatives of younger generations. Researchers unanimously agree that older generations were more privileged in the housing sector because they had better possibilities to self-provide housing in an oversupplied housing sector or, in the case of Lithuania, to privatize it. In contrast, representatives of younger generations entering the housing market today are more vulnerable in terms of acquisition of housing ownership. Therefore, researchers consider the housing sector as one of the generators of generational differences and potential inequalities. It has been observed that the form of parental housing ownership plays an important role in the field of possibilities of material support for adult children. The disposition of housing ownership usually allows children to ensure an easier access to housing ownership. On the contrary, the access to high quality housing and especially the right of acquisition of housing ownership is much less possible for those who do not have parents or other close persons who could support their young households. In this regard, it can be argued that the transfer of intergenerational high-quality housing and particularly housing ownership may be considered as an expression of a transmission of a social and economic status which under different financial possibilities could reproduce social inequalities. Based on the data of a qualitative research of the 1970–1985 cohort of Lithuanians the article analyzes the motives and practices of a family support in the field of self-provision of housing.

Keywords: intergenerational support, material support, generations, housing, housing policy, self-provision of housing, housing ownership.